

طراحی مدل پیشنهادی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف در اقتصاد ایران

دکتر محمود عیسوی*

دکتر رضا طالبلو**

مصطفی کاظمی***

چکیده

صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف در اقتصاد ایران می‌تواند با وجوه نقدی واقفان، در سبد متنوعی از اوراق بهادار سرمایه‌گذاری کند و هر واحد سرمایه‌گذاری وقف‌شده صندوق، نماینده نسبتی از پرتفوی اوراق بهادار است که صندوق به نمایندگی از واقفان طبق مدل پیشنهادی، خریداری و اداره می‌کند. صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک وقف در کشورهای اسلامی افزون بر سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌ها برای تأسیس، ایجاد و یا افزایش سرمایه کارخانه و شرکت‌ها می‌توانند با سرمایه‌گذاری در قالب اوراق بهادار اسلامی، ضمن تسهیل تأمین مالی شرکت‌ها و مؤسسه‌های بخش‌های دولتی و خصوصی و زمینه کسب درآمد بیشتر، با سرمایه‌گذاری در این اوراق از بازده ثابت و متغیر اوراق بهره‌مند و باعث رشد و توسعه اقتصادی شوند. درآمد این صندوق نیز با توجه به نیت واقفان و با توجه به میزان سهامی که وقف کرده‌اند هزینه می‌شود. هدف این مقاله طراحی مدل بومی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف در راستای ارتقای فرهنگ وقف در اقتصاد ایران، مبتنی بر روش کتابخانه‌ای است. رویکرد این تحقیق، اکتشافی با روش تحلیلی-توصیفی است و در قلمرو تحقیقات بنیادی به‌شمار می‌آید. صحت شرعی وقف پول در فقه شیعه، فرضیه‌ای است که این تحقیق آن را مسلم پذیرفته و در حد اختصار به ادله صحت وقف پول پرداخته است.

واژه‌های کلیدی: طراحی، صندوق‌های وقفی، وقف پول، اقتصاد ایران.
طبقه‌بندی JEL: R53, H54, E22.

Email: eisavim@yahoo.com

Email: talebloo.r@gmail.com

Email: mo.Kazemi1359@gmail.com

** عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی

** عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی

** دانشجوی دکتری علوم اقتصادی با گرایش اقتصاد مالی دانشگاه علامه طباطبایی

تاریخ تأیید: ۱۳۹۳/۱۱/۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۹/۲۶

۱. مقدمه

برخی از فقهای امامیه وقف را به «حبس نمودن عین ملک و مصرف کردن منافع آن در راه خدا» تعریف کرده‌اند (حلی، ۱۴۰۸ق، ص ۲۱۱). با توجه به تعریف فقها از وقف و همچنین الزامات مربوط به حفظ عین موقوفه، که در بحث شرایط مال موقوفه ذکر می‌کنند، امکان تجهیز بسیاری از دارایی‌های مالی (همچون پول) در قالب وقف ناممکن شده است. در فقه شیعه، تأکید بر حفظ مال بیشتر است و تبدیل دارایی‌های متعلق به وقف دشوار و تنها در شرایط خاصی مجاز می‌باشد. هر چند متولی وظیفه حفظ و نگهداری موقوف را با اصلاح و یا مراقبت برعهده دارد؛ اما مشکلات موجود در وقف عقار^۱ سبب شده تا مسئولان مربوطه با تلاش در یافتن راهکارهای شرعی تجویز وقف‌هایی همچون وقف پول و وقف سهام، نواقص وقف عقار را کاهش داده و کارایی نهاد وقف را افزایش دهند.

از طرف دیگر می‌توان سرمایه‌های عظیم وقف را همانند دیگر سرمایه‌ها با رعایت همه جوانب شرع و اهداف واقفان در جریان فعالیت‌های تولیدی و خدماتی قرار داد و آنها را از حالت رکود به حالت تحرک و پویایی هدایت کرد تا بدین وسیله به رشد اقتصادی کمک کند.

در این مقاله برای پیشنهاد تأسیس صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف ابتدا صندوق‌های وقفی معرفی سپس دلایلی برای تصحیح وقف پول بیان و در ادامه جوهری برای اهمیت صندوق‌های وقفی ذکر شده است. و بعد از آن ارکان صندوق پیشنهاد و الگوریتم و روش انجام کار شرح داده می‌شود و در پایان نمای کلی مدل پیشنهادی به تصویر کشیده می‌شود. لازم به ذکر است که با توجه به اینکه برخی از منظر فقهی صحت وقف پول را نپذیرفته‌اند، قبل از ارائه مدل پیشنهادی تحقیق، مدلی مبتنی بر عدم صحت وقف پول مطرح و تفاوت‌های آن با مدل پیشنهادی بیان شده است.

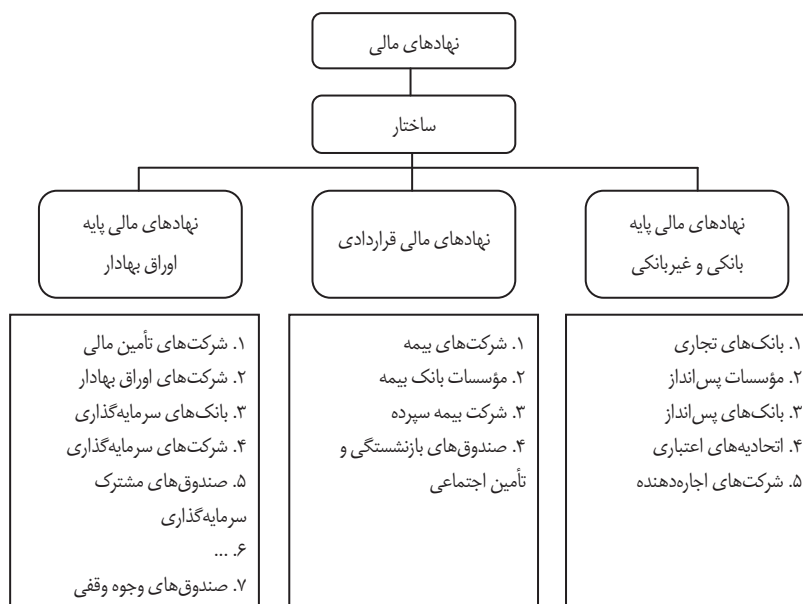
۲. بیان مسئله

صندوق سرمایه‌گذاری مشترک^۲ نهاد مالی تخصصی است که با وجوه سرمایه‌گذاران، در سبد متنوعی از اوراق بهادار سرمایه‌گذاری و در مقابل، واحدهای سرمایه‌گذاری خود را به آنان واگذار می‌کند (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴). هر واحد سرمایه‌گذاری صندوق، نماینده نسبتی از پرتفوی اوراق بهاداری است که صندوق، به نمایندگی از سرمایه‌گذاران خریداری و اداره می‌کند. با ایجاد صندوق‌های مشترک به دلیل وجود مدیریت متخصص و استراتژی‌های سرمایه‌گذاری از پیش تعیین شده، سرمایه‌گذاران توانسته‌اند با پرداخت هزینه مدیریت صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک با توجه

۱. زمین، ساختمان و ...

2. Mutual Funds

به تمایل و توان ریسک‌پذیری خود، انگیزه ورود به جرگه سرمایه‌گذاران و فعالان بازار سرمایه را پیدا کنند. در تئوری، سرمایه‌گذاری در صندوق‌های مشترک بسیار مطلوب و مورد توصیه خبرگان است. ساختار نهادهای مالی به سه نوع نهادهای مالی پایه بانکی و غیر بانکی، نهادهای مالی قراردادی و نهادهای مالی پایه اوراق بهادار تقسیم می‌شود که صندوق‌های وقفی در این ترکیب در زمره نهادهای مالی پایه اوراق بهادار می‌باشند (مجتهد و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۱۶۶). نمودار زیر جایگاه صندوق وقف و همچنین صندوق‌های مشترک سرمایه‌گذاری را در ترکیب ساختار نهادهای مالی نمایش می‌دهد:

این مقاله درصدد به خدمت گرفتن الگوی صندوق‌های مشترک، در جهت ارتقای فرهنگ اسلامی وقف در جامعه اسلامی ایران است. بدین صورت که سرمایه‌گذاران به انگیزه خیرخواهی برای کسب رضایت الهی نسبت به خرید سهام این صندوق یا قرار دادن وجوه وقفی خود نزد آن، اقدام می‌کنند، و عوائد حاصل از عملکرد این صندوق به اهداف اسلامی از تأسیس نهاد وقف اختصاص پیدا می‌کند. بنابراین، طراحی چنین صندوقی با سازوکاری مناسب به طوری که باعث تشویق خیران و اعتماد آنها به وقف در بازار سرمایه شود می‌تواند موجب گسترش و تعمیق فرهنگ وقف در جامعه گردد. به عبارت دیگر طراحی نهادی کارآمد همچون صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف، می‌تواند موجبات تعمیق و گسترش فرهنگ وقف در جامعه شود. با توجه به ضرورتی که برای تشکیل و بهره‌برداری از این نهاد حس می‌گردد و با توجه به تجربیات گوناگون

جهان غرب در زمینه صندوق‌های وقفی در عرصه عمل باید این نهاد مطابق با ساختارهای اقتصادی و دینی کشور بومی شود (ریاحی سامانی، ۱۳۸۳، ص ۲۳). صندوق‌های وقفی یکی از انواع شرکت‌های سرمایه‌گذاری هستند که به وقف و امور خیریه به‌عنوان سرمایه‌گذاری نگاه می‌کنند و سعی در استفاده از عواید سرمایه‌های وقفی دارند. به‌عبارتی این صندوق‌ها روی وجوه دریافت شده از مؤسسه‌های خیریه سرمایه‌گذاری می‌کنند و عواید آن را به مؤسسه‌ها تحویل می‌دهند تا صرف اهداف خاص مؤسسه شود (سالاران، ۱۳۸۷، ص ۹۰). مهم‌ترین اهداف عمده صندوق‌های وقفی را می‌توان در شکل زیر خلاصه کرد:

۳. پیشنهاد مباحث

سالاران (۱۳۸۷) ضمن کنکاش مختصر فقهی پول و سهام به امکان تشکیل صندوق‌های وقفی در ایران پرداخته و تا حدودی آثار اقتصادی این نهاد مالی را تبیین کرده است. عبده تبریزی (۱۳۸۳) بیشتر سازمان‌های وقفی و خیریه را از نظر سیاست‌های مالی مورد کنکاش قرار داده است. عبده تبریزی (۱۳۸۴) عملکرد صندوق‌های وقفی در جهان را بررسی و تجربه صندوق‌های وقفی، ساختار و نظام حاکم بر آن و نقش این نهاد مالی در بازار سرمایه جهانی را بیان کرده است. مؤمنی (۱۳۷۳) گسترش سنت وقف و تأسیس بنیادهای وقفی در تمامی زمینه‌های مورد نیاز کشور را از ملزومات رستگاری علمی، پژوهشی، فنی و نظایر آن دانسته است. عبدالطیف مشهور (۱۳۸۹) تجربه‌های وقف در ژاپن، انگلستان و آمریکا را بررسی کرده است. عبادی (۱۳۸۸) تجدید نظر در احکام و روش‌های قدیمی بهره‌وری از وقف، ناظر به تجربه‌ها و روش‌های جدید را در

کشورهای اسلامی خواستار شده است. عبده تبریزی و همکاران (۱۳۷۹) بر این باورند که در غرب با رفع ممنوعیت از وقف پول و سهام، آنها را در صندوق‌های مالی خاص نظیر صندوق‌های خیریه، به کار می‌گیرند. سیسوانتورو^۱ (۲۰۰۷) معتقد است که صندوق‌های وقفی افزون بر کارا بودن می‌توانند درآمدهای ثابتی را نیز ایجاد کنند. الاسرج (۲۰۱۲) به نقش صندوق‌های وقفی در توسعه اقتصادی پرداخته است. بوریس^۲ (۲۰۰۸) به ماهیت این مؤسسه‌ها، انواع و اهداف آنها در آمریکا اشاره کرده است. بوگونوی و همکاران^۳ (۲۰۰۴) اثرات بخشی و نهادی وقف را در سطح مالی بر تأمین وجه خصوصی در آمریکا بررسی کرده‌اند. بسنینو^۴ (۲۰۰۶) به محدودیت‌های مدیران صندوق‌های وقفی در ارتباط با تخصیص دارایی‌های صندوق به مصارف حال و آینده می‌پردازد. کونگ‌لی و همکاران^۵ (۲۰۰۶) یک تحلیل مقایسه‌ای بین چین و آمریکا در مورد وقف برای تعلیم و تربیت عمومی انجام داده‌اند و دلایل کمتر بودن علت بخشش‌های اجتماعی در چین، نسبت به آمریکا را بررسی کرده‌اند.

از این جهت که در خصوص طراحی مدل صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف در بازار سرمایه ایران تاکنون کار مستقلی انجام نشده است و هر یک از کارهای یادشده به برخی از زوایای موضوع پرداخته‌اند، می‌توان این مقاله را که به‌طور منسجم و یکپارچه به تمامی زوایای بحث (از جمله صحت وقف پول) می‌پردازد، نسبت به سایر تحقیقات گامی جلوتر دانست. همچنین مقایسه دو مدل مبتنی بر صحت وقف پول و مدل مبتنی بر عدم صحت وقف پول می‌تواند از گام‌های جدید این تحقیق تلقی شود.

۴. دلایل نظریه صحت وقف پول

باتوجه به اینکه در مدل طراحی شده ممکن است به صحت وقف پول از منظر فقه امامیه ایرادهایی وارد شود، لازم است قبل از ارائه مدل پیشنهادی به‌طور خلاصه صحت وقف پول اثبات شود. هرچند صحت شرعی وقف سهام مورد توافق علماست، ولی دانشمندان اسلام درباره صحت وقف پول تردیدهایی بیان کرده‌اند. لازم به ذکر است که در بین فقهای معاصر، هاشمی شاهرودی (شاهرودی، ۱۴۱۷ق، ص ۳۰)، مظاهری (سؤال کمیته فقهی بورس)، گرامی (سؤال کمیته فقهی بورس) و صانعی (دادگر و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۱۵) صحت وقف پول را پذیرفته‌اند و سایر مراجع عظام تقلید با آن مخالفت کرده‌اند.

1. Siswantoro

2. Boris

3. Bogonovi & etal

4. Besnainou

5. Kong-Li & etal

۴-۱. اطلاعات و عمومات

یکی از ادله صحت وقف پول، تمسک به عمومات وارد در باب وقف مانند «حبس الأصل و سبل الثمرة» و نیز «الوقوف علی حسب ما یوقفها أهلها» است. پول همانند سایر اموال است و عمومات صحت وقف آن را شامل می‌شود. این قطعه از کلام معصوم (علیه السلام) (الوقوف علی حسب ما یوقفها أهلها) به دو نحو می‌تواند دلیلی بر صحت وقف پول باشد: الف) الف و لام در الوقوف عام است و شامل همه انواع وقف، حتی وقف پول می‌شود؛ ب) کلمه علی حسب ما یوقفها أهلها، مطلق است و بیانگر این است که وقف بر طبق نیت واقفان است و اگر واقفی، وقف پول را نیت کرد وقف وی پذیرفته است (سبزواری، ۱۴۲۴ق، ج ۲۲، ص ۴۵). این دلیل یکی از متقن‌ترین و بی‌خدشه‌ترین ادله‌ای است که محقق بر صحت وقف پول یافته است.

۴-۲. صحت وقف پول، مبتنی بر صحت وقف مالیت

دلیل دیگر صحت وقف پول، آن است که بین وقف نقود و وقف سایر اعیان موقوفه تفاوت وجود دارد. وقف نقود از قبیل وقف مالیت است و با وقف سایر اعیان که وقف رقبه مال است، متفاوت می‌باشد. در وقف رقبه، اصل رقبه مال باید با وجود انتفاع باقی بماند؛ ولی در وقف مالیت، بقای مالیت، با وجود انتفاع کافی است. باقی شهرضایی با اشاره به سابقه تاریخی وقف پول و قبول آن از سوی علما، وقف پول را از قبیل «وقف مالیت» دانسته و بر صحت آن به تفاوت بین ودیعه اعیان و ودیعه نقود - از این حیث که منظور از اولی حفظ عین و مقصود از دومی حفظ مالیت است - استدلال کرده است (دادگر، ۱۳۸۶، ص ۱۲).

این استدلال در صورتی صحیح است که در شرع مقدس اسلام، وقف مالیت پذیرفته شده باشد. ما می‌توانیم نخست با تمسک به اطلاعات و عمومات که، پیشتر ذکر شد صحت وقف مالیت را تصحیح کنیم؛ دوم اینکه، با تمسک به اطلاق روایات صدقه‌الجاریه (عاملی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص ۲۹۲-۲۹۳) که در روایت‌های صحیح متعدد وارد شده است وقف مالیت را بپذیریم. با این توضیح که مصداق جریان، تنها حبس عین و بازداری آن از معامله نیست (چنانچه که این مصداق در زمان صدور نص رایج بوده است)؛ بلکه مصداق دیگری نیز برای صدقه جاریه وجود دارد و آن بقای مالیت شیء در ضمن اعیان مختلف متعاقب است. در این هنگام قوام جریان به تحبیس است؛ ولیکن محبوس گاهی عین و گاهی مالیت است و این بیان برای وقف مالیت با روایت‌هایی که قائل به تحبیس اصل و تسبیل منفعت‌اند معارض نیست. زیرا وقف مالیت، حبس آن و قرض و مضاربه دادن به محتاجان، تسبیل منفعت است.

۴-۳. ارتکاز عرفی

با رجوع به عرف مردم در می‌یابیم که مردم در پول به مالیت آن نظر دارند. نکته دیگری که باید بدان توجه داشت این است که ویژگی تحول یافته پول که بیانگر ماهیت مثلی آن است، باعث می‌شود که مثل پول جانشین عین پول شود و اصل پول در اثر وقف آن به‌رغم تغییر عین آن باقی بماند (حائری، ۱۳۸۶، ص ۱۰)؛ لذا عبارت تحبیس الاصل و تسبیل الثمره شامل پول می‌شود؛ زیرا هرچند که در صورت وقف پول، مثل آن به متولی وقف برمی‌گردد، ولیکن این مثل جانشین عین پول شده و عرف بین این جانشین و پول اصلی هیچ فرقی قائل نشده و ماهیت پول هم این عینیت را پذیراست. لذا عرف ابراز می‌کند که تحبیس الاصل در پول وقف شده وجود دارد.

۴-۴. تأسیس اصل فقهی

در صورت عدم پذیرش دلایل یادشده با تأسیس اصل ثانوی می‌توان وقف پول را تصحیح کرد. تعدادی از فقها در باب وقف قائل به عدم وجود اصل ثانوی هستند و بر این باورند که دلیلی که دلالت بر مشروعیت وقف می‌کند، اختصاص به عین معین خارجی دارد؛ ولیکن برخی دیگر از فقها بر اساس مبنای خاصی قائل به وجود اصل ثانوی صحت در باب وقف هستند که در ذیل بدان اشاره می‌شود:

مبنا: وقف را عقدی بدانیم که ثمره آن تحبیس الاصل و تسبیل الثمره است. بنابر این نظریه، وقف در زمره عقود تلقی شده و مشمول عمومات در باب عقود همچون (المؤمنون عند شروطهم) می‌شود، لذا اصل ثانوی در عقود که صحت است در باب وقف نیز جریان پیدا می‌کند. این قول بر این مبنا استوار شده که عمومات صحت مقید به عقود متعارف در زمان نزول آیات و صدور احادیث نمی‌باشد؛ بلکه شامل عقود جدید نیز می‌شود.

– جمع‌بندی دلایل صحت وقف پول

باتوجه به مطالب گذشته می‌توان گفت که وقف پول صحیح است؛ زیرا هرچند بسیاری از ادله صحت وقف پول مخدوش است، ولیکن نخست، در بین آنها ادله متقنی همچون استناد به اطلاقات و عموماتی همچون الوقوف تکون علی حسب ما یوقفها اهلهما وجود دارد؛ دوم اینکه، با ادله متقن وقف مالیت را می‌پذیریم و پذیرش وقف مالیت معادل پذیرش وقف پول است؛ چون که وقف پول چیزی جز وقف مالیت نیست؛ سوم اینکه، بر فرض پذیرش شرط بقاء اصل در موقوفه، ارتکاز عرفی قرینه‌ای بر این مطلب است که در وقف پول اصل باقی است و لذا شامل دلیل حبس الاصل و سبل الثمره می‌شود؛ چهارم اینکه، اگر کسی این ادله را نپذیرد، تأسیس اصل فقهی صحت وقف پول، راهی هموار برای تجویز وقف پول است.

۵. وجوه اهمیت صندوق‌های وقفی

در عصر کنونی صندوق‌های وقفی به خاطر مزایای زیادی که دارند بسیار با اهمیت هستند تا جایی که کارکردهای زیاد آنها، طرفداران صندوق‌های وقفی در خارج از مرزهای ایران را بر آن داشته تا تلاش کنند سهم وقف از طریق صندوق‌های وقفی را از سایر انواع وقف بیشتر کنند. وجوه زیر را می‌توان در راستای تبیین اهمیت وقف در صندوق‌های وقفی برشمرد:

۵-۱. قدرت غلبه بر مشکلات موجود در وقف عقار

بیشتر وقف‌های صدر اسلام تا اعصار نزدیک به عصر حاضر از قبیل وقف عقار بوده است (لیبا و همکاران، ۱۴۳۰ق، ص ۷). لیکن تمرکز همه اوقاف بر وقف عقار و ترک سایر انواع وقف (به‌خصوص وقف پول و سهام)، در بستر زمان منجر به ظهور و گسترش مشکلاتی می‌شود که وقف از طریق صندوق‌های وقفی، توان مقابله با این مشکلات را داراست. این مشکلات را می‌توان بدین گونه برشمرد:

الف. اندک بودن واقفین به‌خاطر گرانی عقار: عقار اعم از زمین و ساختمان جزء گران‌قیمت‌ترین اموال است و بسیاری از مردم توان خریداری عقار برای وقف را ندارند. این امر باعث کاهش اموال موقوفه جهت تأمین منافع عموم خواهد شد. شاهد پیدایش این فاجعه وضع کنونی اوقاف است که اکثر عقار وقفی مربوط به زمان‌های قدیم بوده و کمتر وقفی مربوط به دوره جدید است. و این در حالی است که هم جمعیت نسبت به قدیم چند برابر و هم نیاز مردم به این‌گونه از اوقاف بیشتر شده است (لیبا و همکاران، ۱۴۳۰ق، ص ۷). از آن جهت که وقف پول و سهام با مبلغی بسیار اندک از طریق صندوق‌های وقفی برای همگان میسر است، ایده صندوق وقف به راحتی از حل این مشکل برمی‌آید؛

ب. نیاز به ساخت و ساز و حفاظت در وقف عقار: فقها آباد کردن عقار را از مهم‌ترین وظایف ناظر وقف برشمرده‌اند و آن را جزء اولین واجبات در وقف برشمرده‌اند؛ زیرا هرگونه کوتاهی در این امر به تدریج منجر به از بین رفتن منفعت موقوفه خواهد شد. آشکار است که آباد کردن و صیانت از آبادانی عقار امری بسیار پر تکلف و دشوار است؛ زیرا گاهی وقت‌ها ساختمان وقف شده به قدری مستهلک و غیر قابل استفاده می‌شود که قسمت بزرگی از آن نیاز به تجدید بنا پیدا می‌کند و در صورت عدم اصلاح حقوق مستحقان پایمال می‌شود. با توجه به اینکه وجوه صندوق‌های وقفی را می‌توان در راه‌هایی سرمایه‌گذاری کرد که نیاز به حفاظت و عمران و آبادانی ندارد؛ لذا مشکل حفاظت از موقوفات با طرح صندوق وقف حل شدنی است (لیبا و همکاران، ۱۴۳۰ق، ص ۷)؛

ج. محدود بودن روش‌های سرمایه‌گذاری در وقف عقار: روش‌های بهره‌برداری از سود حاصل از عقار موقوفه به چند شیوه خاص محدود می‌شود که مهم‌ترین آنها اجاره یا سپردن زمین‌های زراعی به کشاورزان است. کار بر روی زمین و اجاره برای عقار وقفی گاهی تحقق می‌یابد و گاهی

هم محقق نمی‌شود و در هر صورت نوعی خمودی و رکود در سرمایه‌گذاری عقار وجود دارد و آن‌گونه که شایسته این همه سرمایه است، سودی عائد مستحقان نمی‌شود؛ ولی صندوق‌های وقفی باتوجه به داشتن مدیریت حرفه‌ای، کارآمد و پویا از این ویژگی منفی به دور هستند؛

د. سخت بودن سرمایه‌گذاری وقف عقار: نگهداری و ساخت‌وساز ساختمان‌های وقفی پول نیاز دارد، حال اگر موقوفه دارای سرمایه‌ای برای اختصاص به این امر نداشت، باید از روش‌های دیگری اعتبار تأمین شود. برخی از فقها راهکار قرض را برای این امر پیشنهاد کرده‌اند؛ اما قرض همواره امکان‌پذیر نیست؛ لذا راهکارهای دیگری متناسب با شرایط عقار موقوفه پیشنهاد شده است که نخست، راهکارهای پیشنهادی، مورد توافق همه فقها نیست؛ دوم اینکه، قابلیت اجرا ندارد؛ سوم، برخی از این راهکارها همچون عدم قبول بیع و انتقال ملکیت و... با اهداف وقف عقار سازگار نیست. شاید همین سختی سرمایه‌گذاری در وقف عقار باعث شده که موقوفات در بیشتر کشورهای اسلامی خراب یا شبه خراب شوند و این در حالی است که وقف در صندوق‌های وقفی از این مشکل مبرا است؛ زیرا اگر سرمایه‌گذاری به معنای فراوانی نقدینگی باشد، صندوق‌های وقفی منبعی عظیم از نقدینگی می‌باشند؛

ه. میسر نبودن فروش در صورت از کار افتادن و یا کاهش منافع: فقها از حدیث شریف نبی مکرم اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لا بیع اصلها ولا یوهب ولا یورث» (عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۹، ص ۴۸) عدم جواز فروش وقف عقار را در فرض از بین رفتن تمام منافع آن استنباط کرده‌اند. عدم اتفاق علمای اسلام بر تبدیل مال موقوفه در صورت ویرانی و از بین رفتن، سبب شده که در بسیاری از ممالک اسلامی شاهد موقوفه‌های خراب و ویران فراوانی باشیم و بسیاری از موقوفات از کارایی لازم برخوردار نباشند. اگر وقف به صورت وقف پول یا سهام در صندوق‌های متمرکز وقفی تحقق می‌یافت، ما می‌توانستیم آن را در هر زمانی و در هر مسیری که از همه پر سودتر است به کار بگیریم.

۵-۲. ارتقای توسعه کشور و تقویت مشارکت اجتماعی

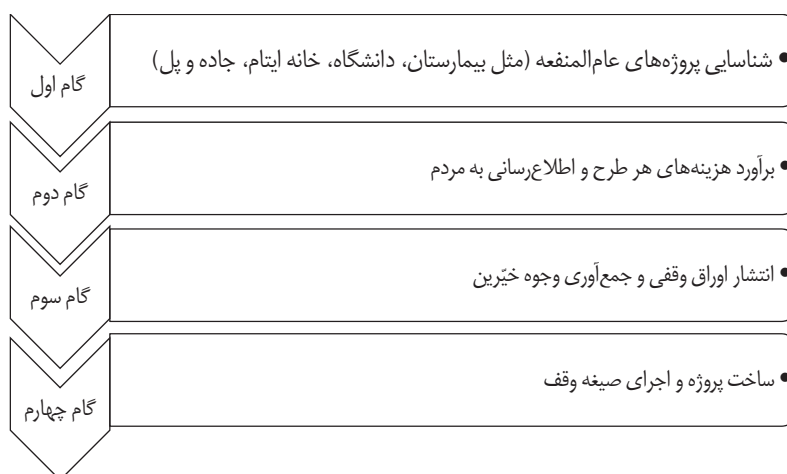
صندوق‌های تخصصی وقفی می‌توانند موقعیت از دست رفته وقف در توسعه کشورها را به خوبی بازسازی کنند؛ زیرا می‌توان با عواید حاصل از صندوق‌های تخصصی، بحث بهداشت، آموزش، مستمندان، معلولان و... را تأمین اعتبار کرد که سهم بزرگی در توسعه اجتماعی کشور خواهد داشت. افزون بر این وقف پول و سهام به صورت جمعی که در صندوق‌های وقفی رخ می‌دهد، باعث تقویت مشارکت اجتماعی می‌شود. در زمان کنونی، امکان تأسیس و راه‌اندازی مؤسسه‌های وقفی بزرگ وجود دارد. این نوع وقف از حیث فواید بسیار پر فایده‌تر از اوقاف انفرادی است؛ زیرا وقف را از حالت خمودی و از بین رفتن، خارج و آن را پویا می‌کند (لیبا و همکاران، ۱۴۳۰ق، ص ۷).

۶. طراحی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف

سازوکار پیشنهادی این مقاله برای اجرایی شدن صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف با دو رویکرد انجام می‌گیرد که نگارنده به‌خاطر مشکلات موجود در رویکرد اول و همچنین پذیرش دلایل صحت وقف پول، رویکرد دوم را برای اقتصاد ایران پیشنهاد می‌کند.

۶-۱. رویکرد اول: رویکرد اول، با فرض عدم پذیرش صحت وقف پول است. در این فرض، سازمان اوقاف و امور خیریه پروژه‌های عام‌المنفعه‌ای را که نیازمند وجوهات خیران است شناسایی و سپس پروژه را برآورد هزینه و به مردم اطلاع‌رسانی می‌کند. در این فرض سازمان اوقاف اوراقی را تحت عنوان اوراق وقفی منتشر و وجوه وقفی مردم را جمع‌آوری می‌کند و سپس پروژه مذکور را می‌سازد. پس از تکمیل پروژه ساختمان تکمیل شده با اجرای صیغه وقف از طرف واقفان، نام همه خریداران اوراق وقف برای همیشه به همراه بنای مذکور به‌عنوان واقف باقی می‌ماند.

با توجه به زمان‌بر بودن احداث پروژه‌های عمرانی، ممکن است پروژه با ریسک‌هایی از قبیل (ریسک فوت واقف، ریسک بازگشت از قصد وقف، ریسک سوء استفاده از وجوه و ریسک مالکیت سود سرمایه) مواجه شود که باید ورق وقفی طبق عقود شرعی به نحوی منعقد گردد که بتواند بسیاری از این ریسک‌ها را کاهش دهد. برای تدبیر این مخاطرات باید ارکان، عناصر و قراردادهای فی مابین را به‌گونه‌ای طراحی کرد که این ریسک‌ها به حداقل ممکن برسد (موسویان و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۴).

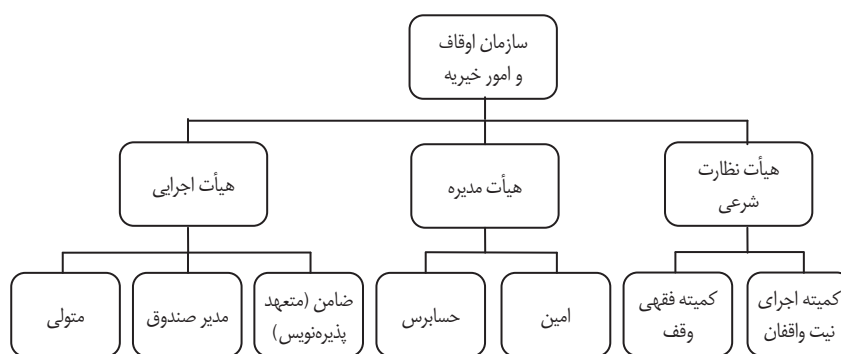
نمای کلی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف در فرض عدم پذیرش صحت وقف پول

۶-۲. رویکرد دوم: رویکرد دوم فرض پذیرش صحت وقف پول با ادله پیش‌گفته است. در این رویکرد خیران واقف، وجوه خود را وقف کرده و به متولی صندوق که همان سازمان اوقاف و امور خیریه است می‌سپارند. مدیر صندوق نیز موظف است تحت نظارت متولی (که همان سازمان اوقاف و امور خیریه است) این وجوه را مطابق با نیت واقفان، هزینه کند. در این نگرش میزان ریسک‌هایی که در رویکرد اول بیان شد کاهش می‌یابد؛ زیرا از همان ابتدا رابطه واقف با مال قطع می‌شود و دیگر نمی‌تواند از نیت خود منصرف شود یا ادعای دریافت سود از مانده حساب بانکی کند و نه در صورت فوت او ورثه حق بازگشت به وجوه موقوفه را دارند.

در رویکرد دوم صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف به علت ماهیت فقهی وقف تفاوت‌هایی با اقسام متعارف صندوق‌های مشترک سرمایه‌گذاری دارد که در ادامه به آن اشاره خواهد شد و با توجه به این تفاوت‌ها مدل پیشنهادی تأسیس این صندوق ارائه خواهد شد. ابتدا ارکان صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف را مورد بررسی قرار خواهیم داد:

۷. ارکان پیشنهادی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف

در نمایه زیر ارکان صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف مشخص و در ادامه شرح مختصری از وظایف و عملکرد آنها بیان می‌شود:^۱

- مجمع صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف: پیشنهاد می‌گردد که نحوه ایجاد مجمع و تصمیم‌گیری در مورد صندوق طبق دستورالعمل سازمان بورس باشد.^۲

۱. ماده ۱۷ آیین‌نامه صندوق‌ها، مصوب ۸۸/۱/۲۹ مربوط به اداره امور نهادهای مالی سازمان بورس، ذکر این نکته لازم است که ارکان صندوق‌های سرمایه‌گذاری در انواع صندوق‌های سرمایه‌گذاری متفاوت است.
 ۲. ماده ۱۸ آیین‌نامه مجمع صندوق مربوط به نحوه اداره نهادهای مالی و کانون‌ها.

اختیارات مجمع صندوق	
۱	تغییر ارکان صندوق به شرط تعیین جانشین آنها و ذکر دلایل به تأیید سازمان بورس اوراق بهادار
۲	به پیشنهاد متولی، نصب و عزل حسابرس صندوق و تعیین مدت مأموریت، حق الزحمه وی و چگونگی پرداخت آن
۳	تصمیم‌گیری راجع به بودجه هزینه‌های بازاریابی و تبلیغات و فروش واحدهای ساختمانی پروژه و چگونگی مصرف
۴	تصمیم‌گیری راجع به انحلال صندوق و بازگشت موقوفات به سازمان اوقاف
۵	تصویب صورت‌های مالی سالانه صندوق وقف
۶	استماع گزارش مدیر صندوق راجع به وضعیت و عملکرد صندوق وقف در هر سال مالی
۷	استماع گزارش و اظهار نظر حسابرس راجع به صورت‌های مالی و گزارش وضعیت و عملکرد صندوق وقف
۸	تعیین روزنامه کثیرالانتشار صندوق وقف
۹	تصویب هزینه‌های تأسیس صندوق وقف و هزینه‌های تشکیل مجمع صندوق وقف
۱۰	تعیین حق حضور اعضای هیئت مدیره

متولی، مدیر صندوق، مدیر ساخت، مدیر ناظر، متعهد پذیره‌نویس و حسابرس، باید به‌طور کتبی قبول سمت کنند سپس مشخصات آنها باید در امیدنامه صندوق قید شود و در صورت ورشکستگی یا انحلال صندوق قبول استعفا یا سلب صلاحیت هر یک از آنها، اشخاص جایگزین باید بر اساس مفاد اساسنامه و با تأیید سازمان ظرف یک ماه توسط مجمع صندوق انتخاب شوند. هزینه‌های تشکیل مجمع از محل دارایی‌های صندوق وقف که بدین امر اختصاص یافته، قابل پرداخت است.

– مدیر صندوق: بخش اجرایی صندوق را برعهده داشته و از کارشناسان مالی در بازار سرمایه است. این نیاز احساس می‌شود که مدیریت صندوق، مطابق اساسنامه گزارش‌های پیش‌بینی شده و اطلاعات لازم را در تهیه و در اختیار متولی، حسابرس و سازمان بورس قرار دهد. مشخصات مدیر سرمایه‌گذاری در اختیار سازمان بورس قرار گرفته، لازم است تا صلاحیت حرفه‌ای وی نیز به تأیید سازمان برسد. برخی از وظایف و مسئولیت‌های مدیر صندوق به شرح زیر است:

شرح وظایف مدیر صندوق	
۱	اختصاص فضای مناسب اداری با امکانات و تجهیزات لازم به‌منظور انجام امور صندوق به تشخیص و تأیید سازمان
۲	انجام وظایف تعیین‌شده در اساسنامه و دستورالعمل مربوطه برای اجرای مراحل صدور واحدهای سرمایه‌گذاری وقف
۳	ثبت و نگهداری حساب هر واقف شامل مبالغ پرداختی و دریافتی، تعداد واحدهای سرمایه‌گذاری صادره وقف به نام وی
۴	تعیین صاحبان امضا و حدود اختیارات با تأیید متولی و اعلام کتبی موضوع به سازمان، متولی و حسابرس
۵	صدور دستورهای پرداخت از محل دارایی‌های صندوق مطابق مفاد اساسنامه و ارائه آن به متولی جهت تأیید و پرداخت
۶	جمع‌آوری و نگهداری کلیه مدارک مثبتیه مربوط به رویدادهای مالی صندوق
۷	ثبت رویدادهای مالی صندوق طبق اصول و رویه‌های حسابداری و دستورالعمل‌های سازمان
۸	تهیه صورت‌های مالی و گزارش‌های مورد نیاز طبق مفاد اساسنامه
۹	محاسبه خالص ارزش واحدهای سرمایه‌گذاری به روش‌های تعیین‌شده در مواعید مقرر و ارائه آن به حسابرس
۱۰	انجام اصلاحات لازم در اساسنامه و امیدنامه صندوق پس از طی مراحل تصویب و ثبت تغییرات نزد مراجع ذی صلاح

شرح وظایف مدیر صندوق	
۱۱	انجام عملیات مزایده و مناقصه مطابق مصوبات مجمع هیأت مدیره صندوق
۱۲	خرید و فروش اوراق بهادار به نام صندوق با رعایت مفاد اساسنامه و امیدنامه
۱۳	اطلاع به متولی در مورد چگونگی نگهداری اوراق بهادار صندوق
۱۴	پاسخگویی به سؤالات متعارف واقفان
۱۵	راه‌اندازی تارنمای صندوق و انتشار اطلاعات صندوق در مواعد مقرر از طریق آن
۱۶	تهیه نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای لازم و به‌کارگیری آنها برای اجرای اهداف و موضوع فعالیت صندوق
۱۷	انجام تبلیغات لازم برای معرفی صندوق در چارچوب بودجه تعیین شده در امیدنامه و بودجه مصوب مجمع صندوق
۱۸	نماینده‌گی صندوق در برابر واقفان، کلیه ادارات دولتی و غیر دولتی، مراجع قضایی و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی

- متولی صندوق: نظیر هر نهاد سرمایه‌گذاری دیگر که به بخش نظارتی نیازمند است این وظیفه از طریق هیأت مدیره صندوق بر عهده متولی است. براساس فتوای مراجع بزرگوار متولی مجری است و ناظر بر آن حاکم شرع است که در حال حاضر سازمان اوقاف عهده‌دار این وظیفه (نظارت) است.

شرح وظایف متولی صندوق	
۱	معرفی یک نفر از کارکنان مورد وثوق خود به‌عنوان نماینده تام‌الاختیار و دارنده امضای مجاز از طرف متولی
۲	بررسی و تأیید تقاضای مدیر صندوق برای افتتاح حساب یا حساب‌های بانکی صندوق
۳	بررسی و تأیید دستورهای پرداخت مدیر صندوق از محل دارایی‌های صندوق، مطابق مفاد اساسنامه
۴	تأیید صاحبان امضای مجاز و حدود اختیارات و مسئولیت هر یک از آنها به پیشنهاد مدیر صندوق
۵	نظارت بر اجرای صحیح فرآیند مزایده در موقع فروش یا پیش‌فروش واحدهای ساختمانی پروژه
۶	نظارت بر اجرای صحیح فرآیند مناقصه در صورت اجرا
۷	بررسی و حصول اطمینان از ارائه به‌موقع گزارش‌ها و نظرات حسابرس
۸	نظارت و حصول اطمینان از تهیه و انتشار به موقع اطلاعات صندوق توسط دیگر ارکان
۹	بررسی و تأیید صلح در دعاوی له یا علیه صندوق توسط مدیر صندوق در صورتی که مطابق صرفه و صلاح واقفان باشد
۱۰	تعیین شیوه نگهداری اوراق بهادار صندوق و نظارت بر انجام آن
۱۱	نظارت مستمر بر عملکرد ارکان به منظور حصول اطمینان از رعایت مقررات، مفاد اساسنامه و امیدنامه صندوق...
۱۲	طرح موارد تخلف دیگر ارکان صندوق نزد مراجع ذی صلاح و پیگیری موضوع تا حصول نتیجه نهایی
۱۳	طرح موارد تخلف دیگر ارکان صندوق نزد سازمان بورس مراجع ذی صلاح و پیگیری موضوع تا حصول نتیجه نهایی

- متعهد پذیرهنویس: شخص حقوقی که به تأیید سازمان و تصویب مجمع صندوق رسیده و موظف است ظرف یک روز کاری پس از گزارش مدیر صندوق در مورد واحدهای سرمایه‌گذاری وقفی باقی‌مانده درخواست صدور واحدهای سرمایه‌گذاری وقفی جدید را مطابق دستورالعمل مربوطه داده و معادل قیمت مبنای آنها را به حساب صندوق که به این منظور تعیین شده، واریز کند. در صورتی که واحدهای سرمایه‌گذاری در بورس اوراق بهادار یا بازار خارج از بورس پذیرفته نشده باشند، انجام تشریفات نقل و انتقال آنها بر عهده متعهد پذیرهنویس است.

- حسابرس صندوق: حسابرس صندوق از بین مؤسسه‌های حسابرسی معتمد سازمان بورس و اوراق بهادار، برای مدت یک سال تا سه سال شمسی تعیین می‌شود. حسابرس صندوق به پیشنهاد متولی و تصویب مجمع صندوق قابل تغییر است. حسابرس عهده‌دار نظارت بر تمامی عملیات مالی صندوق به منظور حصول اطمینان از اینکه رویدادهای مالی صندوق به‌طور و به روش صحیح در حساب‌های

صندوق ثبت می‌شود و کلیه مدارک و مستندات مربوطه جمع‌آوری و به روش صحیح نگهداری می‌شود، بررسی و اظهارنظر راجع به گزارش مدیر صندوق به مجمع در خصوص عملکرد و وضعیت صندوق، صورت‌های مالی صندوق در مقاطع شش‌ماهه، سالانه و گزارش مدیر صندوق به هیأت مدیره در خصوص افزایش سرمایه و بررسی و اظهارنظر در خصوص نحوه محاسبات خالص ارزش واحدهای براساس دستورالعمل مصوب سازمان بورس و اوراق بهادار است.

- هیأت مدیره صندوق: هیأت مدیره صندوق متشکل از مدیر صندوق، مدیر ناظر، متعهد پذیرهنویس و متولی است. در صورتی که یک شخص بیش از یک سمت از سمت‌های یادشده را به عهده داشته باشد، آن شخص می‌تواند به تعداد آن سمت‌ها، نماینده معرفی کند؛ اما باید بیان کرد که اشخاص حقیقی عضو هیأت مدیره و نمایندگان آنها در مورد تخلف از اساسنامه و امیدنامه صندوق و مقررات مصوب، در قبال سازمان اوقاف مسئولیت تضامنی دارند. عمده فعالیت‌های هیأت مدیره در مورد تأیید صلاحیت مدیر صندوق، تصویب مبلغ افزایش سرمایه، تصویب اسناد مزایده پیش‌فروش و فروش، اتخاذ تصمیمات لازم فرایند مناقصه یا در فرایند مزایده فروش و پیش‌فروش، تصمیم‌گیری در خصوص پذیرش یا عدم پذیرش مسئولیت صندوق در خصوص تأخیر در اجرای پروژه و تصمیم‌گیری راجع به تغییر هزینه‌ها یا زمان‌بندی اجرای پروژه است.

- مدیر صندوق و امور مالی و معاملاتی صندوق: تصمیم‌گیری راجع به سرمایه‌گذاری و جوه مازاد صندوق از جمله تصمیم به خرید یا فروش اوراق بهادار به نام صندوق در چارچوب مفاد اساسنامه و امیدنامه صندوق و مقررات مصوب، از اختیارات مدیر صندوق است. همچنین ثبت رویدادهای مالی صندوق در حساب‌های صندوق و تهیه صورت‌های مالی صندوق در مقاطع زمان پیش‌بینی شده در این اساسنامه، از وظایف مدیر صندوق است و وی موظف است در انجام این امر، مقررات قانونی، استانداردهای حسابداری و گزارش‌دهی مالی و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی که توسط سازمان ابلاغ می‌شود را رعایت کند.

- هیأت نظارت شرعی: این هیأت پیشنهادی دارای دو رکن کمیته فقهی وقف و کمیته اجرای نیت واقفان است که در ذیل بدان پرداخته می‌شود:

کمیته فقهی وقف: یکی از ارکان پیشنهادی جدید صندوق وقف، کمیته فقهی وقف است. این کمیته متشکل از افرادی است که علاوه بر اینکه در مسائل فقه اسلامی به خصوص زمینه وقف صاحب‌نظر و دارای ایده هستند، در مسائل مالی و اقتصادی نیز از اشراف کافی برخوردارند.

وظایف کمیته فقهی وقف	
۱	بحث و بررسی چالش‌های فقهی به‌وجود آمده در صندوق وقف و ارائه راهکارهای فقهی مناسب
۲	ارائه نظرات منسجم کاربردی منطبق با فقه اسلامی برای پیشبرد اهداف صندوق وقف
۳	داشتن نظارت شرعی مستمر بر عملیات صندوق
۴	توجیه، تشویق و ارائه راهکارهای مناسب برای ترغیب مردم به سنت حسنه وقف

کمیته اجرای نیت واقفان: یکی از ارکان پیشنهادی جدید صندوق وقف، کمیته اجرای نیت واقفان است. با توجه به ماهیت و اصول وقف، نیت واقفان در هنگام وقف اهمیت به‌سزایی دارد. ممکن است واقفان نیت خاصی برای وقف داشته باشند مثلاً نیتشان این باشد که عواید حاصل از واحد سرمایه‌گذاری صندوق وقفی که توسط واقف خریداری و وقف می‌شود در محل خاصی (مثلاً آموزش، بهداشت، مسجد و...) خرج شود؛ لذا با ایجاد مکانیزمی باید نیت واقفان اجرا شود. بنابراین، کمیته اجرای نیت واقفان موظف است در پایان سال مالی عواید و سود حاصل از سرمایه‌گذاری صندوق را محاسبه و براساس میزان واحدهای سرمایه‌گذاری وقفی واقفان خاص، آن را تقسیم و در جهت اجرای نیت واقف هزینه کند. اینکه میزان عواید و سود حاصل از سرمایه‌گذاری صندوق چگونه محاسبه می‌شود، در ادامه مقاله به آن پرداخته می‌شود.

۸. مراحل و نحوه وقف واحد سرمایه‌گذاری صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف

برای خرید و وقف واحدهای سرمایه‌گذاری صندوق وقف می‌توان به یکی از شعب معرفی شده توسط سازمان اوقاف و امور خیریه مراجعه و به تکمیل فرم پذیرهنویسی و یا درخواست خرید و وقف واحد سرمایه‌گذاری صندوق اقدام کرد. با توجه به زمان مراجعه شخص تملک واحدهای سرمایه‌گذاری صندوق در دو مقطع زمانی به شرح زیر امکان‌پذیر است:

مراحل و نحوه وقف واحد سرمایه‌گذاری صندوق	
مرحله اول	دوره پذیرهنویسی اولیه و پیش از شروع فعالیت صندوق در این دوره زمانی هر واحد سرمایه‌گذاری وقفی به ارزش پایه ۱۰۰۰۰۰۰ ریال فروخته و وقف می‌شود.
مرحله دوم	پس از آغاز رسمی فعالیت صندوق در این مرحله واحدها بر مبنای خالص ارزش روز دارایی‌ها (NAV) قیمت‌گذاری می‌شوند و واقفان برای خرید هر واحد سرمایه‌گذاری وقفی باید ارزش خالص دارایی‌های آن را پرداخت کنند.
دوره مالی صندوق وقف	طبق قوانین سازمان بورس اوراق بهادار باید پایان دوره فعالیت صندوق مشخص باشد؛ گرچه می‌توان آن را تمدید کرد؛ ولی با توجه به اینکه صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف یک شخصیت و دارایی مستقل است و این دارایی طبق ماهیت وقف باید موجودیت و فعالیتش استمرار داشته باشد بنابراین، بهتر است قوانین سازمان بورس در مورد تشکیل چنین صندوقی اصلاح و شرط مشخص بودن تاریخ پایان فعالیت این صندوق برداشته شود.

– نحوه گواهی وقف در صندوق و موارد سرمایه‌گذاری: در قبال سرمایه‌گذاری و وقف در صندوق، گواهی وقف مطابق دستورالعمل مصوب سازمان، به نام واقف صادر و به وی تسلیم می‌شود. گواهی وقف با نام بوده و نشان‌دهنده تعداد کل واحدهای سرمایه‌گذاری وقفی سرمایه‌گذار است. مالکان گواهی‌های وقفی، به نسبت تعداد واحدهای سرمایه‌گذاری وقفی خود از کل واحدهای سرمایه‌گذاری نزد صندوق، به عنوان واقف آن محسوب می‌شوند و در پایان، در پایان سال مالی از سود حاصل از سرمایه‌گذاری صندوق به نسبت تعداد واحدهای وقفی واقفان تقسیم و برای نیت واقفان هزینه خواهد شد. نکته مهم اینجاست که این گواهی‌های وقفی قابلیت ابطال ندارند و قابل فروش و یا انتقال نیز نیستند.

این صندوق نهاد مالی است که در بازار سرمایه کشور تأسیس می‌شود؛ لذا طبق قوانین سازمان بورس و اوراق بهادار باید در انواع سهام شرکت‌ها و اوراق مشارکت طرح‌های تولیدی سرمایه‌گذاری کند و همچنین می‌تواند در ساخت طرح‌های عام‌المنفعه همچون بیمارستان، دانشگاه و... یا تکمیل پروژه‌های ناتمام عام‌المنفعه شرکت کند.

۹. نحوه محاسبه خالص ارزش دارایی‌های صندوق وقف

نحوه محاسبه خالص ارزش دارایی‌های صندوق براساس دستورالعمل سازمان بورس خواهد بود (کردبچه، ۱۳۸۳، ص ۲۵) و مدیر صندوق موظف است آن را در پایان روز کاری محاسبه و در تارنمای صندوق منتشر کند. همین‌طور خرید هر واحد وقفی صندوق برای واقفان به قیمت خالص ارزش دارایی‌های صندوق در هر روز می‌باشد.

۱۰. نحوه محاسبه عایدی و سود تقسیمی صندوق در پایان سال مالی

عمده سرمایه‌گذاری صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف بر روی سهام شرکت‌ها و اوراق مشارکت می‌باشد؛ لذا سود تقسیمی و عواید حاصل از سرمایه‌گذاری در این دارایی‌ها که باید جهت اجرای نیت واقفان هزینه و یا به اصطلاح از صندوق خارج شود به شرح زیر می‌باشد:

سود حاصل از فروش حق تقدم سهام	+	سود پرداختی اوراق مشارکت	+	سود تقسیمی سهام شرکت‌های در اختیار (DPS)	=	سود حاصله در صندوق وقف
----------------------------------	---	-----------------------------	---	---	---	---------------------------

محاسبه عایدی و سود صندوق بر عهده مدیر صندوق وقف است. در پایان سال مالی مدیر صندوق کل عایدی و سود تقسیمی صندوق را محاسبه می‌کند و آن را طی گزارشی بعد از تصویب هیأت مدیره صندوق و تحت نظارت هیأت نظارت شرعی در اختیار مدیر اجرای نیت واقفان

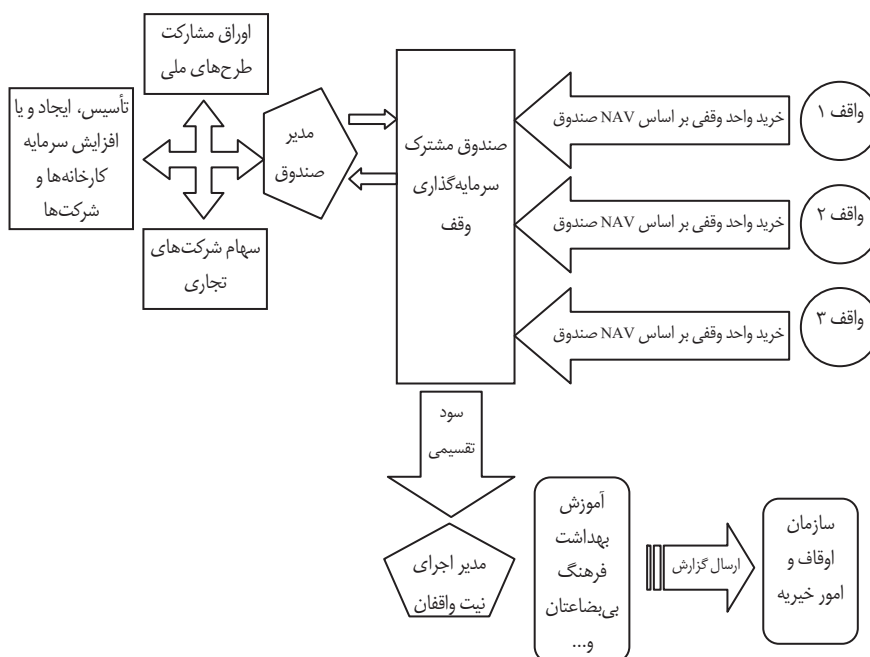
می‌گذارد، سپس مدیر اجرای نیت واقفان سود تقسیمی کل را به نسبت تعداد واحدهای وقفی هر واقف تقسیم می‌کند و منابع مالی تقسیم شده طی گزارشی به سازمان اوقاف و امور خیریه ارائه می‌شود تا براساس نیت واقفان هزینه شود.

مدیر اجرای نیت واقفان موظف است که گزارش را در تارنمای صندوق منتشر کند تا در معرض دید عموم واقفان قرار گیرد. سود اختصاص یافته به نیت هر واقف از فرمول زیر تبعیت کند (خدارحمی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۵-۳۰).

$$\text{سود تقسیمی کل} + \text{تعداد واحدهای سرمایه‌گذاری وقف شده} = \text{سود اختصاص یافته به نیت هر واقف}$$

۱.۱. نمای کلی صندوق وقف در اقتصاد ایران

در تصویر زیر نمای کلی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف در فرض پذیرش صحت وقف پول به نمایش درآمده است:

۱.۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در ایران به‌رغم پشتوانه فرهنگی عمیق، وقف به شکل کارآمدی استفاده نمی‌شود. دلیل این مطلب به‌طور عمده به دو حوزه «شناخت» و «حفظ اصالت» مربوط می‌شود. بنابراین، باید مسائل فقهی

مربوط به وقف با توجه به نیازهای جدید بازننگری و راهکارهای جدید ارائه شود. نهادهای وقفی به صورت شخصیت مستقل اداره شود تا واحد وقفی در جامعه نهادینه و از اضمحلال تدریجی آن جلوگیری شود. بنابراین، با توجه به گسترش مفاهیم اقتصادی، عدم صحت وقف پول بازننگری و از طریق ترویج آن، صندوق‌هایی به نام صندوق وجوه وقفی جهت رفع مشکل نقدینگی موقوفات و احیای آنها ایجاد شود. همچنین وقف اوراق بهادار مورد توجه جدی قرار گیرد. مدیریت وقف باید مدرنیزه و مدیریت حرفه‌ای بر وقف حاکم شود. همچنین سیاست‌های سرمایه‌گذاری وقف باید از سیاست‌های مصرف آن جدا شود. در ایران به دلیل شرایط تورمی باید افزون‌بر کسب منفعت موقوفه، ارزش موقوفه نیز در مقابل تورم پوشش داده شود.

برای نیل به این اهداف پیشنهاد می‌شود نهاد مالی صندوق مشترک سرمایه‌گذاری با ارکان پیش‌گفته، برای به‌کارگیری ایده وقف در بازار سرمایه ایران به کار گرفته شود تا بتوان هم از ارزش اقتصادی وقف در طول سالیان دراز محافظت کرد و هم بتوان با گرفتن عایدی سالیانه آن به اهداف و نیت واقفان جامعه عمل پوشانید و نهاد مطلوب اسلام از وقف را ایجاد کرد.

سازوکار پیشنهادی این مقاله برای اجرایی شدن صندوق مشترک سرمایه‌گذاری وقف با دو رویکرد انجام می‌گیرد: رویکرد اول، با فرض عدم پذیرش صحت وقف پول است. در این فرض، سازمان اوقاف و امور خیریه پروژه‌های عام‌المنفعه‌ای را که نیازمند وجوهات خیران است شناسایی و سپس پروژه را برآورد هزینه کند و به مردم اطلاع‌رسانی می‌کند که مثلاً فلان منطقه کشور نیازمند بیمارستان یا مدرسه یا تیم‌خانه و... است و به فلان مبلغ اعتبار نیازمند است که در این فرض سازمان اوقاف اوراقی را با عنوان اوراق وقفی منتشر و وجوه وقفی مردم را جمع‌آوری می‌کند و سپس پروژه مذکور را می‌سازد. پس از تکمیل پروژه ساختمان تکمیل شده با اجرای صیغه وقف از طرف واقفان، نام همه خریداران اوراق وقف برای همیشه به همراه بنای مذکور به‌عنوان واقف باقی خواهد ماند. با توجه به زمان‌بر بودن احداث پروژه‌های عمرانی، و اینکه مبالغ جمع‌آوری شده تا قبل از اتمام پروژه وقف نشده‌اند، ممکن است پروژه با ریسک‌هایی از قبیل (ریسک بازگشت از قصد وقف، ریسک مالکیت سود سرمایه، ریسک فوت واقف و ریسک سوء استفاده از وجوه بانکی) مواجه شود که باید ورق وقفی، طبق عقود شرعی به نحوی منعقد شود که بتواند بسیاری از این ریسک‌ها را کاهش دهد.

رویکرد دوم فرض پذیرش صحت وقف پول با ادله پیش‌گفته است. در این رویکرد خیرین واقف، وجوه خود را وقف می‌کنند و به متولی صندوق که همان سازمان اوقاف و امور خیریه است می‌سپارند. مدیر صندوق نیز موظف است تحت نظارت متولی (که همان سازمان اوقاف و امور خیریه است) این وجوه را مطابق با نیت واقفان، هزینه کند. در این نگرش میزان ریسک‌هایی که در

رویکرد اول بیان شد کاهش می‌یابد؛ زیرا از همان ابتدا رابطه واقف با مال قطع می‌شود و دیگر نه واقف می‌تواند از نیت خود منصرف شود و نه می‌تواند ادعای دریافت سود از مانده حساب بانکی کند و در صورت فوت واقف ورثه حق بازگشت به وجوه موقوفه را ندارند و کسی نیز نمی‌تواند از حساب بانکی سوء استفاده کند.

منابع

۱. الاسرج، حسین عبدالمطلب (۲۰۱۲)، «دور الصناديق الوقفيه فى التميمه»، مجله بحوث الاسلاميه و اجتماعيه متقدمه، ج ۲.
۲. حائرى، محمدحسن و طيبه عباسى (۱۳۸۶)، «بررسى فقهي وقف پول»، مجله دانشكده علوم انساني دانشگاه سمنان، سال ۶، ش ۱۹.
۳. حلى، نجم الدين جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق)، شرائع الإسلام فى مسائل الحلال و الحرام، ج ۲، ۴، قم: مؤسسه اسماعيليان.
۴. خدارحمى، بهروز؛ حامد احمدى نيا و رضا داغانى (۱۳۹۰)، مدیریت صندوق‌های سرمایه‌گذاری با نگاهی به ارزیابی عملکرد پرتفوی، تهران: انتشارات ترمه.
۵. دادگر، یدالله و جواد سعادت‌فر (۱۳۸۶)، «امكان سنجى وقف»، پژوهش‌های رشد و توسعه پایدار.
۶. ریاحی سامانى، نادر (۱۳۸۳)، چگونه وقف کنیم، مشهد: مهبان.
۷. سالاران، الهه (۱۳۸۷)، «امكان سنجى تشكيل صندوق‌های وقفى در ایران و آثار اقتصادى آن»، پایان‌نامه ارشد، قم: دانشگاه مفید.
۸. سبزواری، سیدعلی بن عبد الأعلى (۱۴۲۴ق)، الخمس، ۱، ج، دفتر حضرت آیت‌الله سبزواری، چ اول، بغداد: عراق.
۹. شاهرودى، سيد محمودهاشمى [زیر نظر]، جمعى از پژوهشگران (۱۴۱۷ق)، معجم فقه الجواهر، چ اول، ج ۶، بيروت: الغدير للطباعة و النشر و التوزيع.
۱۰. عاملی، محمد بن مکى، شهيد اول (۱۴۱۷ق)، الدروس الشرعية فى فقه الإمامية، چ ۲، ج ۲، ۳، جلد، قم: دفتر انتشارات اسلامى وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۱. عاملی، کرکى على بن حسين، محقق ثانى (۱۴۱۴ق)، جامع المقاصد فى شرح القواعد، ج ۹، ۱۳، جلد، چ ۲، قم: مؤسسه آل البيت.
۱۲. عبادى، صادق (۱۳۸۸)، «شيوه‌های جدید بهره‌ورى و سرمایه‌گذارى اموال وقف»، فقه و اصول وقف ميراث جاويدان.
۱۳. عبداللطيف مشهور، نعمت (۱۳۸۹)، «تجربه کشورها، بررسى مؤسسات وقفى در برخى از کشورهای غير اسلامى و استفاده از تجربيات آنها»، فقه و اصول وقف ميراث جاويدان، ش ۷۰.

۱۴. عبده تبریزی، حسین (۱۳۸۳)، «سیاست‌های مالی در سازمان‌های وقفی و خیریه جهان»، فقه و اصول وقف میراث جاویدان، ش ۴۵.
۱۵. عبده تبریزی، حسین (۱۳۸۴)، «نهاد مالی صندوق‌های وقفی در جهان و اصول اسلامی فعالیت آن در ایران»، دوفصلنامه دین و ارتباطات، ش ۲۵.
۱۶. عبده تبریزی، حسین و سید محمد مهدی هاشمی نسب (۱۳۷۹)، «وقف و تشکیل سرمایه در بازار مالی ایران»، فقه و اصول وقف میراث جاویدان، ش ۳۱ و ۳۲.
۱۷. کردبچه، حمید (۱۳۸۳)، //.
۱۸. کردبچه، حمید و علی مال میر (۱۳۹۱)، «صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش ۲۸۸.
۱۹. لیبیا، د. محمد (۱۴۳۰)، قسم الشریعة، کلیة أحمد إبراهيم للحقوق، الجامعة الإسلامية العالمية بماليزيا، د. محمد إبراهيم نقاسی. نظام وقف النقود ودوره في تنمية المرافق التربوية والتعليمية، محاضر في کلیة الشریعة والقانون، بجامعة العلوم الإسلامية ماليزيا، مقدم إلى مؤتمر عالمی عن: قوانین الأوقاف وإدارتها: وقائع وتطلعات.
۲۰. مجتهد، احمد و علی حسن‌زاده (۱۳۸۴)، پول و بانکداری و نهادهای مالی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲۱. مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۴)، قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران.
۲۲. موسویان، سیدعباس و داود نصر آبادی (۱۳۸۸)، «طراحی اوراق وقف بر مبنای عقد صلح و وقف جهت تأمین مالی طرح‌های عام‌المنفعه»، دو فصلنامه علمی تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، چاپ دوم، ش ۱، ص ۳۹-۶۸.
۲۳. مؤمنی، مصطفی (۱۳۷۳)، بنیادهای وقفی در آلمان فدرال، لزوم تأسیس بنیادهای وقفی هماهنگ با مقتضیات زمان، وقف میراث جاویدان.
24. Besnainou Bajoux (August 2006), "Isabelle, Kurtay Ogunc, Spending rules for endowment funds", *Review of Quantitative Finance and Accounting*, pp.93-107.
25. Borgonovi, Francesca, Michael O'Hare (February 2004), "The Impact of the National Endowment for the Arts in the United States: Institutional and Sectoral Effects on Private Funding", *Journal of Cultural Economics*, pp.21-36.
26. Boris, Elizabet (2008), *Philanthropic Foundation in the united state*, Council On Foundation Carl O'Sullivan, Funds Guide-UCITS and Non UCITS Funds in Ireland, Asset Management and Investment Fund.

27. Kong-Li, Lue, Yang Xuan-Liang, Li Huai-Zu (2006), *Social donation and university development: a comparative analysis between China's and America's endowment for public education*, Higher Education, 15-NGO.
28. Siswanto Dodik (2007), "The Effectiveness of Waqf Fund Raising through Mutual Fund in Indonesia", *paper presented at the Singapore International Waqf Conference 2007*.